UDK 811.512.161'36
DOI: 10.33669/KJ2019-30-16

PRIKAZ

EDITA MULAOSMANOVIĆ

Rukovodilac, prof.
Univerzitetska biblioteka, Univerzitet
"Džemal Bijedić" u Mostaru
Univerzitetski kampus, Mostar, BiH
edita.mulaosmanovic@unmo.ba

**ADNAN KADRIĆ, *KONTRASTIVNA
METODA U OPISU BOSANSKOG I
TURSKOG JEZIKA U
BOSNI U 19. STOLJEĆU***

**ORIJENTALNI INSTITUT, INSTITUT ZA JEZIK,
SARAJEVO, 2018.**

**ISBN 978-9958-620-35-5 (INSTITUT ZA JEZIK);
978-9958-626-41-8 (ORIJENTALNI INSTITUT)**

Knjiga pod nazivom *Kontrastivna metoda u opisu bosanskog i turskog jezika u Bosni u 19. stoljeću: bilingvalna gramatika Bosanski turski učitelj Ibrahima Edhema Berbića* autora Adnana Kadrića objavljena je 2018. godine u izdanju Orijentalnog instituta i Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu. Kako autor navodi u predgovoru, knjiga je prerađena i adaptirana verzija magistarskog rada odbranjenog na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2002. godine.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja: 1. Uvod, 2. Način opisa jezika u djelu *Bosanski turski učitelj*, 3. Berbićev opis jezika na granici kontrastiranja, 4. Opće osobitosti i neke teorijsko-metodološke implikacije Berbićeve kontrastivne metode, 5. Zaključna riječ o načinu Berbićeve usporedbe jezika sa metodološkog aspekta i 6. Nagovještaji znanstvene kontrastivne metode.

U uvodnom dijelu autor se osvrće na neke od dosadašnjih napisa-nih radova o Ibrahimu Berbiću i njegovom jezikoslovnom radu, koji su bili tek informativni. Autor navodi da o Berbiću ima veoma malo podataka, te da su radovi koji su do sada napisani o Berbićevoj gramatici općeg karaktera i bez analize unutargramatičkih odnosa. Također, osvrće se i na reformsko-obrazovne prilike u Bosanskom vilajetu u doba kada se školovao Berbić, koji je 1863. godine, kao student, poslan u Istanbul na više škole.

U uvodnom dijelu pod nazivom *Ibrahim Berbić, pedagoško-didaktički pisac, prosvjetitelj, pjesnik i leksikograf*, autor na dvadeset strana donosi iscrpne informacije o Berbiću, njegovom radu i doprinosu u inovacijama oznaka nekih fonema koji postoje u bosanskom, a ne postoje u orijentalnim jezicima: grafijske oznake za bosanske foneme *nj*, *lj*, i *c*; posebne grafeme za vokalske foneme *o* i *u* za označavanje navedenih vokala u tekstovima na bosanskom jeziku te rješenja za bilježenje turskih vokala *ö* i *ü*.

Da je Ibrahim Berbić bio jedan od onih koji su se najviše zanimali za usporedbu bosanskog jezika sa osmanskim, autor knjige navodi: "Treba imati na umu da je 1886. godine Berbić napisao Elifnicu 'sa starom i novom jazijom', koja je trebala predstavljati

pojednostavljenu varijantu arapskog pisma, uz inovativno predstavljanje slavenskih fonema grafemima koji ne postoje u orijentalnim jezicima a treba ih unijeti u postojeći grafijski sistem”. Dalje autor daje opis strukture gramatičkog dijela Elifnice koji podsjeća na strukturu općih elifnica za učenje arapskog pisma, gdje se kao dodatak nalaze grafijska rješenja za bosanske foneme. Također, u Elifnici je navedena i pjesma o vjerovanju, odgoju i zdravonauci, ima 172 distiha i ubraja se među duže alhamijado pjesme u bošnjačkoj književnosti. Jedan dio pjesme dat je u knjizi zajedno sa faksimilom koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. U ovom dijelu knjige autor navodi da je Ibrahim Berbić 1891. godine bio i začetnik inicijative o pokretanju višejezičnog časopisa pod nazivom Lisān (Jezik), koji bi se bavio stanjem nauke i obrazovanja te stanjem muslimana u Bosni, a uljučivao bi i tekstove na maternjem jeziku muslimanske populacije u Bosni. Međutim, ne zna se tačno sudbina ovog časopisa.

U dijelu uvodnog poglavlja pod nazivom *Metodološki okvir istraživanja djela Bosanski turski učitelj: kontrastivna metoda*, autor navodi da je uža tema istraživanja u ovoj studiji metoda pisanja djela *Bosanski turski učitelj* Ibrahima Berbića. Autor naglašava da se: “kontrastiranje jezika krajem 19. stoljeća, u strogom značenju navedenog izraza, u djelima kakvo je Berbićevo nije odvijalo po zakonima kasnije utemeljene kontrastivne analize”, pa se autor bavi fenomenom metodološke usporedbe jezika u Berbićevoj dvojezičnoj gramatici. Berbićev opis gramatike turskog jezika autor je uspoređivao sa ostalim važnijim gramatikama osmanskog jezika iz 19. stoljeća objavljenim prije *Bosanskog turskog učitelja*, dok gramatički opis bosanskog jezika uspoređuje sa Vuletićevom Gramatikom bosanskog jezika iz 1890. godine.

U sljedećem dijelu uvodnog poglavlja pod nazivom *Pristup temi: opći pojam kontrastiranja u jeziku* autor opisuje metodu kontrastiranja koja se razvijala stoljećima te daje prikaz njenog razvoja.

Drugo poglavlje knjige nosi naziv *Način opisa jezika u djelu Bosanski turski učitelj* i ono je najobimnije poglavlje u kojem autor daje analizu unutargramatičke strukture Berbićevog djela. Autor nas

prvo upoznaje sa općim osobitostima i koncepcijom djela *Bosanski turski učitelj*, te kao opće osobitosti navodi: dvojezičnost djela, sadržaj usporednog opisa dviju gramatika, djelo *Bosansko turski učitelj* se velikim dijelom smatra produktom alhamijado pismenosti te da je Berbićevo djelo prvo dosad poznato dvojezično djelo u Bosni u kojem se daju gramatike dvaju jezika na precizan i sistematičan način.

Dalje nas upoznaje sa koncepcijom Berbićeve gramatike koja se sastoji od: Uvoda (Mukaddime), Sadržaja (Fihrist) te usporednog opisa bosanskog i turskog jezika. Uz opis gramatika turskog i bosanskog jezika nalaze se i 52 vježbe i brojni leksikografski prilozi. U djelu se koristi arapsko pismo za tekstove na bosanskom i turskom jeziku osim na nekoliko strana gdje se navode primjeri kako se neke riječi pišu latinicom. Tekst je štampan dvostubačno, na desnoj strani se nalazi gramatički opis bosanskog jezika, a na lijevoj turskog.

U definiranju većih gramatičkih cjelina autor naglašava da Berbić neke naslove često daje dvojezično, tj. i na bosanskom i na turskom jeziku, bez obzira da li se radi o opisu gramatike bosanskog ili turskog jezika. Desni stubac je uglavnom rezerviran za naslove, podnaslove i nazive manjih tematskih cjelina koje se bave opisom bosanskog jezika, dok je lijevi stubac rezerviran za naslove unutar gramatičkog opisa turskog jezika. Objašnjenja koja se bave gramatikom bosanskog jezika pisana su na turskom jeziku, dok je gramatika turskog jezika pisana na bosanskom jeziku.

U Tabeli 1, koja nosi naziv Sadržaj i tematika gramatike, autor navodi opće osobitosti i opis koncepcije djela *Bosanski turski učitelj* te zaključuje kako je Berbićeva metoda gramatičkog opisa neka vrsta taksonomijske kontrastivne metode u širem smislu, gdje su taksonomija i klasifikacija u pravom planu. Autor u fusnoti navodi da se tabela ne sastoji samo od Berbićevih termina nego i od vlastitih prijevoda tematskih poglavlja i manjih cjelina. Vježbe unutar Berbićevog djela su integralni dio gramatike i prate gramatički opis obaju jezika, što autor u svojoj knjizi navodi ilustrativno u Tabeli 2.

Također, Berbićeva gramatika sadrži i leksikografske priloge *Lugat-i-Bosniyye*. Prvi leksikografski primjer počinje na 101, a završava na 223. strani. Autor navodi lekseme kojima započinje mali bosansko-osmanski rječnik: *dronjo, odrpanica, traljovac – pejmürde; bekrija, pikov – sarhoş; ništarija, bitanga, pušt kalaş – serseri* itd. Veliki broj leksikografskih priloga rađen je na tematskom principu, i koji se ubrajaju u produkte tzv. konceptualne bh. leksikografske tradicije, odnosno riječi iz određene tematske oblasti svrstane su na istom mjestu. Dalje autor navodi tematske cjeline pod kojima su svrstani leksikografski prilozi. Također, u Berbićevoj gramatici se mogu naći i prilozi leksikografske naravi ustrojene i na osnovu “morfoloških” kriterija klasifikacije, pa se u dodatku gramatičkom opisu glagola nalaze i “spiskovi glagola” pod tematskim podnaslovima, gdje autor navodi podnaslove.

U kraćem rječniku koji se nalazi u Berbićevoj gramatici pod nazivom *Lugat-i-Bosniyye*, prvo su riječi iz bosanskog jezika, a iza njih odgovarajuće riječi iz turskog jezika.

Autor knjige navodi da se u Berbićevom gramatičkom opisu bosanskog i turskog jezika uočavaju i termini iz osmansko-turske gramatičke tradicije, ali i termini iz južnoslavenske gramatičke tradicije. Berbić pokušava u usporednom opisu turskog i bosanskog jezika donekle približiti spomenute gramatičko-terminološke tradicije te nastoji da za određeni termin iz bosanske gramatičke tradicije nađe adekvatan termin iz osmanske gramatičke tradicije i obratno. Također, i u predgovoru Berbićeve gramatike isti tekst je pisan na oba jezika, čiji primjer autor knjige daje u Tabeli 3. Autor naglašava da je dvojezični uvod u Berbićevu gramatiku dvostruko usmjeren, tj. ka čitateljima kojima je maternji jezik bosanski i čitateljima kojima je turski jezik maternji.

Ako se Berbićevo djelo posmatra kao cjelina, navodi autor, uočljivo je da se ono sastoji od najmanje tri cjeline koje su međusobno isprepletene: gramatički opis bosanskog i turskog jezika, vježbe koje su date dvojezično, kraće leksikografske cjeline. Uspoređivanje je kod Berbića neodvojivo od same koncepcije djela, zaključuje autor.

U dijelu *Fonetika i fonologija* autor razmatra Berbićev fonetsko-fonološki opis bosanskog i turskog jezika, sličnosti i razlike, te daje opis dvaju jezika na ortografskoj razini. Autor naglašava da Berbićev fonetsko-fonološki opis slijedi jezikoslovne tradicije jezika koji se opisuje, te da se opis bosanskog jezika više oslanja na južnoslavensku gramatičku literaturu iz polovine 19. stoljeća. Berbićeva gramatika je štampana 1893. godine, ali ona ukazuje i na prethodni razvojni period u gramatičkom opisu bosanskog jezika iz sredine 19. stoljeća. Kod opisa turskog jezika, autor kaže da on predstavlja kombinaciju opisa u gramatikama u vrijeme Ahmeda Dževdet-paše i opisa u školskim udžbenicima iz sredine 19. stoljeća te da se osjeća i utjecaj starije osmanske gramatičke tradicije. Dalje autor navodi samo neke glavne osobitosti Berbićeva opisa bosanskog i turskog jezika koje opisuje u paralelnim stupcima na početku gramatike.

Kod fonetsko-fonološkog opisa bosanskog jezika Berbić daje opis akcenta u bosanskom jeziku. Tako daje informacije da postoje četiri oznake za akcente te da one služe za naglašavanje izgovora samoglasničkih fonema, da se oznake koriste samo u rječnicima i nekim sličnim djelima, da se oznake za akcente ne obilježavaju u pisanju i većini djela jer se semantika leksema otkriva na osnovu konteksta u kojem se data leksema nalazi itd. Pri opisu ovih pojava koristi osmanske turske termine i navodi nazive za akcente prilikom njihove distribucije, za šta daje i primjere. Iz Berbićevog sistema označavanja akcenata u bosanskom jeziku vidljivo je da je on četveroakcenatski. Također, autor gramatike se dotiče i glasa jat, odnosno njegovog izgovora, te nastoji ukazati na tri načina njegovog izgovora, pri tom ne preferirajući nijedan. Naravno, taj opis prate i primjeri. Autor gramatike daje i prikaz fonema u bosanskom jeziku. Za vokale koristi izraz *hareke*, a za konsonante izraz *harf*. Prema Berbiću za bosanski jezik karakteristično je 5 vokala i 22 konsonanta, ali daje 23 oznake za konsonante. Fonetiko-fonološki opis u gramatici završava poglavljem o klasifikaciji suglasnika po mjestu artikulacije i poglavljem o klasifikaciji s obzirom na naglasne osobitosti u izgovoru suglasnika.

Kod fonetsko-fonološkog opisa turskog jezika uočljivo je poistovjećivanje termina slovo i harf, ali i za glas često koristi termin harf, iako mu je termin harf najčešća terminološka oznaka za suglasnik. U poglavlju o suglasnicima autor gramatike dosta piše o samoglasnicima. Opis vokalnog sistema turskog jezika dosta je detaljniji od opisa vokalnog sistema bosanskog jezika, najviše zbog složenih pravila izražavanja turskih vokala u arebičkoj grafiji.

Autor knjige naglašava da je metoda paralelnog opisa dvaju jezika u isto vrijeme i konceptijska metoda usporedbe zbog razlike između bosanske slavenske i osmanske turske gramatičke tradicije na nivou fonetsko-fonološkog opisa jezika. Tako Berbić u svojoj gramatici konceptijski naglašava različitosti fonetsko-fonološkog opisa jezika koje opisuje. Sličnosti jezika su također prisutne, ali su zbog naravi jezika koji se opisuju u drugom planu.

Na primjeru Berbićevog usporednog opisa dvaju jezika na ortografskom nivou, autor skreće pažnju na grafijsku relativnost koja se uvijek uočava pri sučeljavanju dvaju različitih grafijskih sistema.

Kod grafijskog opisa bosanskog jezika Berbić daje arebičke grafijske oblike 5 samoglasnika i 22 suglasnika u bosanskom jeziku. Kod ovog opisa susreće se zanimljiva pojava gdje Berbić daje dvovarijantno, latinično i arebičko, bilježnje grafema za označavanje fonema u bosanskom jeziku. Uz svaki grafem navodi se i nekoliko primjera u kojima se daju alografske varijante tih grafema u različitim pozicijama u riječi. Kod grafijskog prikaza distribucije fonema u fonetsko-fonološkom sistemu bosanskog jezika navest ćemo samo neke: za bilježenje vokalskih fonema *a*, *e*, *i* Berbić daje više grafijskih oblika u arebičkom pismu, dok za foneme *o*, *u* daje po jedan grafijski oblik, za obilježavanje bosanskih fonema *dž*, *đ* koristi isti grafem preuzet iz osmanske grafije, za obilježavanje fonema *č*, *ć* također koristi jedan isti grafem, za obilježavanje fonema *lj*, *c*, *nj* koristi originalne, pojednostavljene, reformirane arebičke grafeme koji su osobitost Berbićeve reforme arebice.

Kod grafijskog opisa osmanskog turskog jezika zapaža se da Berbić pri nominaciji grafema u turskom jeziku pod terminom harf

podrazumijeva suglasnike, a njihov broj je 34. Grafemi za označavanje samoglasnika drugačije se tretiraju od suglasničkih grafema, a od vrste suglasničkih grafema često zavisi čitanje riječi u turskom jeziku, te Berbić pravi klasifikaciju grafema u osmanskome turskom jeziku, i to: suglasnički grafemi koji se slažu s kratkim samoglasnikom, suglasnički grafemi koji se slažu s dugim samoglasnicima, suglasnički grafemi koji se slažu i sa dugim i sa kratkim samoglasnicima. Grafijske oznake za samoglasnike Berbić opisuje tako što daje osnovnu podjelu vokalskih grafema, pri njihovoj klasifikaciji navodi i primjere njihove distribucije u turskim riječima. U tabeli grafema daje i adekvatne grafemske latinične znake iz bosanskog jezika. Berbić navodi sve transkripcijske latinične oznake suglasničkih fonema u osmanskoj turskoj grafiji. Također daje transkripcijske adekvate za većinu samoglasničkih grafema. U opisu turske grafije Berbić daje puno više podataka nego u opisu grafije bosanskog jezika.

U dijelu *Morfonologija, morfologija, morfosintaksa* autor razmatra Berbićev morfološki, morfonološki i morfosintaktički opis bosanskog i turskog jezika, što je i najobimniji dio knjige.

U uvodnim napomenama autor naglašava da je morfološki opis bosanskog jezika dat na turskom jeziku i odgovara morfološkom opisu turskog jezika, a morfološki opis turskog jezika dat je na bosanskom jeziku. Također, autor uočava i sljedeće opće osobitosti: asimetričnost opisa tematskih jedinica, tj. nerazmjer poglavlja i tematskih cjelina po veličini, različit pristup opisu određenih gramatičkih kategorija u jednom i drugom jeziku, elementi interferencije gramatičkog opisa jednog i drugog jezika na različitim jezičkim nivoima.

U ovom dijelu Berbićeve gramatike koji tretira morfološki opis bosanskog i turskog jezika paralelno je data klasifikacija riječi obaju jezika. Tako Berbić navodi da klasifikacija riječi u bosanskom jeziku obuhvata devet vrsta riječi (imenice, pridjevi, brojevi, zamjenice, glagoli, narječice, prijedlozi, sveze, usklici), te nakon njihovog taksativnog navođenja daje i kraće definicije svake od navedenih

vrsta riječi. Za pet vrsta riječi navodi da su promjenjive (imenice, pridjevi, brojevi, zamjenice i glagoli), a ostale su nepromjenjive (prilozi, prijedlozi, veznici i usklici).

Također, morfološki opis turskog jezika Berbić započinje klasifikacijom riječi, pri tom ne dajući nikakve uvodne definicije. Opis vrsta riječi u turskom jeziku Berbić uspoređuje sa vrstama riječi u bosanskom. Autor knjige u fusnoti ukazuje na to da nije jasno šta su među navedenim vrstama riječi vrste, a šta podvrste, odnosno da nije napravljena jasna distinkcija između njih i drugih vrsta ili podvrsta koje navodi u istoj rečenici.

Nakon klasifikacije riječi u dvama jezicima, Berbić u svojoj gramatici daje usporedni opis svih vrsta riječi. Počinje imenicama, gdje prvo daje opis vrsta imenica.

Za bosanski jezik navodi četiri vrste imenica (osobne, obšte, zbirne i odlične). Nakon toga daje kratke definicije sve četiri vrste. Zbirne imenice dijeli na dvije vrste, dok odlične imenice opisuje kao apstraktne riječi čije značenje u opisivanju veže za misao, a znače "odlične" stvari. Kod imenica u turskom jeziku Berbić na početku daje definiciju imenica te ih dijeli na trinaest vrsta (opažne ili tvarne, odlične, izvedene, mrtve, osobne, obšte, zbirne, preobšte, neoznačene, imenice zanata ili radnji, mjestne, imenice vremena i smanjene imenice). Ono što je zajedničko obama jezicima jeste da se četiri vrste imenica u bosanskom jeziku mogu pronaći i u klasifikaciji imenica turskog jezika, ali su vidljive i razlike u klasifikaciji koje su posljedica različitosti gramatičkih tradicija i osobitosti dvaju jezika.

Za kategoriju roda u bosanskom jeziku autor gramatike navodi muški, ženski i srednji te uz kategorije sva tri roda daje odgovarajuće primjere i pravila kako najlakše utvrditi rod imenica. Za kategoriju roda u turskom jeziku Berbić objašnjava kako se razaznaje je li nešto prirodno žensko ili muško, ukazujući na to da imenice u turskom jeziku nemaju morfološkog pokazatelja roda.

Opis kategorije broja u bosanskom jeziku zauzima značajan prostor u gramatici, u kojem autor gramatike ističe da imenice mogu biti u

jednini i množini. Na kraju opisa kategorije broja u bosanskom jeziku Berbić objašnjava kako vlastite, osobne i zbirne imenice nemaju oblike za obilježavanje množine, za šta i daje primjere (Bosna, žito i sl.), dok neke osobne imenice imaju samo oblik množine.

Kod opisa kategorije broja u turskom jeziku Berbić daje samo uvodne napomene. U prvi plan stavlja način izražavanja plurala pomoću sufiksa *-ler/-lar*. Naravno, daje i primjere za kategoriju broja u turskom jeziku, te kao primjere navodi cijele rečenice.

Definicije padeža Berbić daje u narednom poglavlju svoje gramatike, i to za svaki padež posebno. Počinje definicijom nominativa, koji određuje kao “stanje imenica kojim se u rečenicama hoće dati obavještenje o osobinama na pitanje ko, ili o stvarima na pitanje šta”. Za genitiv Berbić koristi terminološku odrednicu roditelni, a predstavlja padež, tj. stanje imenice kojim se daje odgovor o tome šta pripada nekoj osobi (čiji, čija, čije), odnosno govori o posjedovanju nečega (upitna zamjenica čega). Treći padež dativ (datelni) Berbić određuje kao padež imenica kojim se želi dati odgovor na pitanje kome, čemu, pri ispitivanju čemu se od nečeg pridodaje ili ostavlja. Akuzativ definira kao padež na koji se daje odgovor na pitanje koga, čega, pri ispitivanju šta se dogodilo. Kod akuzativa, prilikom navođenja primjera, Berbić daje odgovarajuće rečenice na turskom te u njima pobliže objašnjava značenje akuzativa u bosanskom jeziku. Za vokativ Berbić koristi terminološku odrednicu zvatelni, i to je padež u kojem se nalaze imenice prilikom dozivanja ili upozoravanja, te daje raznovrsne primjere. Instrumental, tj. tvoriteljni – što je terminološka odrednica koju autor gramatike koristi, jest padež, tj. stanje u kojem se nalaze imenice u rečenici koje odgovaraju na pitanje kime, čime pri ispitivanju šta je sredstvo ili oruđe u nekom poslu. Za primjere instrumentala daje čitave rečenice.

Uočljivo je da prilikom opisa padežnog sistema bosanskog jezika Berbić koristi izraz “padež imenica”, za što u fusnoti autor knjige kaže da Berbić podrazumijeva samo padeže imenica bez prijedloga. Također, napominje da po Berbiću u bosanskom jeziku ima šest padeža, jer ne spominje lokativ.

Nakon opisa padeža, Berbić dalje navodi da postoje tri vrste promjena (promjena imenica muškog roda, promjena imenica ženskog roda, promjena imenica srednjeg roda) na osnovu kojih se mogu klasifikovati imenice u bosanskom jeziku. Kriterij za podjelu na deklinacijske vrste je rod i završetak, tj. nastavak imenica.

Kod objašnjenja promjene imenica muškog roda Berbić prvo daje primjer deklinacije vlastitih imena koja se završavaju na *o*, a nemaju množinu te primjer deklinacije općih imenica m. r. na *o* koje je nastalo preoblikom fonema *l*. Zatim slijedi deklinacija množine imenica muškog roda koje se završavaju na konsonant, a kao primjer navodi imenice: *sapun*, *petao*. Berbić dosljedno daje prevodne ekvivalente u turskom svih padežnih oblika imenica bosanskog jezika. Također daje i zanimljiv osvrt na deklinaciju imenica muškog roda u bosanskom jeziku koje u padežnim oblicima ne gube samoglasnik (dukat, pečat, grkljan, balvan i sl.). Zbirne i vlastite imenice Berbić analizira kao neizvedene, odnosno kao “mrtve” – termin koji koristi Berbić. Također daje primjere imenica koje u instrumentalu imaju nastavke *-om* i *-em*.

Kod objašnjenja promjene imenica ženskog roda Berbić navodi da spadaju u drugu deklinaciju te navodi da se po toj promjeni dekliniraju: imenice ženskog roda koje završavaju na *-a* (žena, riba, zmija...), imenice muškog roda koje završavaju na *-a* (knjigonoša, sluga, vladika...), imenice koje završavaju na suglasnik (stvar, vlast, cijev...), imenice koje se završavaju na *o* nastalo od *l* (misao, so), zbirne imenice muškog roda koje se u izgovoru mijenjaju kao imenice ženskog roda (momčad, čeljad, siročad...). Berbić također navodi primjere imenica muškog roda koje imaju kratku i dugu množinu.

Kod promjene imenica srednjeg roda ili treće deklinacije Berbić nabroja tipove imenica koje se mijenjaju po ovoj deklinaciji, a to su imenice srednjeg roda koje u nominativu jednine završavaju na *-o* i *-e* (jelo, selo, more, koplje...). Navodi da za ove imenice vrijedi pravilo o jednakosti nominativa, akuzativa i vokativa u jednini i množini te daje primjere imenica *selo* i *lice* kroz padeže. Također daje neke napomene o trećoj deklinaciji u smislu pravila i primjera.

Kod opisa padežnog sistema turskog jezika Berbić navodi da po nekim gramatikama u turskom ima sedam, a po nekim četiri padeža. Međutim, ne objašnjava kriterije po kojima ima četiri, odnosno sedam padeža, niti se detaljnije bavi tim podjelama. Kada daje opise padeža, prvo daje opis nominativa, akuzativa, dativa i genitiva (poredanih baš ovim redoslijedom). Kao primjer deklinacije navodi riječ *buba*. Zatim daje i opće osobitosti pojedinačnog opisa svakog padeža. Kod nominativa navodi upitne riječi za lica *kim* = *ko*, za stvari *ne* = *što*, te daje primjere. U primjerima je vidljivo da je nominativ padež subjekta rečenice i padež raznovrsnih dopuna pomoćnog glagola *imek* (biti) i njegovih supstinenata. U opisu akuzativa također prvo daje osnovne odrednice tog padeža (definiciju, osnovno značenje, pitanja na koja odgovara). Upitne riječi za akuzativ u turskom jeziku su *koga* i *šta*. Za imenicu u akuzativu Berbić koristi termin viniteljnik. Opis dativa je sličan opisu nominativa i akuzativa te je on stvar ili lice kojem se nešto dodaje ili ga se dotiče. Također daje i primjere upotrebe dativa, a na osnovu datih primjera uočava se da se, osim osnovnog značenja, zapažaju i neka izvedena značenja. Međutim, izvedena značenja ne objašnjava posebno. O genitivu Berbić govori opširnije, da je to padež koji pokazuje neko pripadanje, a odgovara na pitanja *čija*, *čiji*, *čije*, *čega*. Berbić svoju pažnju usmjerava ka opisu genitivne veze koja je temeljni pojam za razumijevanje suštine gramatičkog opisa u turskom jeziku. Opis genitiva u turskom jeziku je daleko opširniji od opisa genitiva u bosanskom jeziku. Da bi se bolje razumjela genitivna veza o kojoj piše, Berbić prvo navodi primjere, a potom i genitivne konstrukcije i izraze. Kod opisa lokativa, instrumentala i ablativa koristi samo odgovarajuće deklinacijske oblike imenica uz tabelu. Pri opisu deklinacije u turskom jeziku autor gramatike se ne bavi detaljno svim morfološkim alternacijama. Na kraju opisa Berbić daje tabelu deklinacije nekoliko turskih imenica.

Autor knjige Adnan Kadrić, na kraju dijela o padežima, osvrće se na asimetriju analiziranog dijela koja je uzrokovana jednostavnošću opisa deklinacije imenica u turskom jeziku i složenošću opisa deklinacije imenica u bosanskom jeziku. Naglašava da je pojava asime-

trije gramatičkog opisa padeža u dva jezika zbog različitosti kategorija i gramatičkih tradicija u Berbićevoj gramatici. Također navodi da Berbić kod opisa imenica ima i različite klasifikacijske kriterije u dvije gramatičke tradicije, kod opisa padežnih oblika Berbić daje opis šest padeža u bosanskom jeziku, dok za turski jezik kaže da po nekim gramatika on ima četiri a po drugim sedam padeža, asimetričnost u opisu imenica u bosanskom i turskom jeziku zapaža se uglavnom kod opisa roda i opisa deklinacije.

Također, autor knjige navodi elemente kontrastiranja kod imenica u bosanskom i turskom jeziku koji su opći, a uočljivi su na tri nivoa: klasifikacije imenica, opisa roda imenica, opisa broja imenica i opisa deklinacije imenica u dvama jezicima.

Nakon opisa padežnog sistema Berbić u svojoj gramatici uporedo daje informacije o pridjevima u bosanskom i turskom jeziku, te odmah na početku daje njihove definicije.

U opisu pridjeva u bosanskom jeziku navodi da postoje dvije vrste i objašnjava da prva vrsta objašnjava dodatnu osobinu, odnosno stanje, osobe ili stvari uz koju stoji, te navodi primjere. Osim ove vrste pridjeva koji opisuju stanje ili svojstvo stvari navodi i “posvojne pridjeve” koji označavaju pripadanje nekome ili nečemu, pridjeve koji općenito govore o osobini i kvalifikaciji nečeg sa elementima posvojnosti, priložne pridjeve gdje se razlikuju oni koji označavaju mjesto i vrijeme. Također navodi osnovu komparacije i modifikacije pridjevskog svojstva u bosanskom jeziku. Kod gramatičkih svojstava pridjeva u bosanskom jeziku navodi: rod, vid, broj, padež i komparaciju.

Kada govori o rodu, ističe da pridjevi u bosanskom jeziku imaju tri roda te daje detaljniji opis. Kod opisa pridjevskog vida, Berbić ih klasificira na obične i posebne. Kako autor navodi, veza između običnog i neodređenog pridjevskog vida i posebnog i određenog pridjevskog vida je više nego očigledna.

Kod opisa kategorije broja Berbić samo na jednom mjestu naglašava da pridjevi “prate svoje imenice u rodu, broju i padežu” te navodi primjere.

Za komparaciju pridjeva navodi dva stepena i ti oblici pridjeva ukazuju na međusobnu razliku u posjedovanju neke osobine. Komparativ imenuje kao sravnitelni, a superlativ kao prevoshodni. Za primjere navodi dvije rečenice, nakon čega daje opis nastavaka po kojima se oni prepoznaju, te opisuje tvorbu komparativa i superlativa. Komparativ se tvori nastavcima *-i*, *-iji*, *-ši*, te o svakom nastavku daje više informacija u primjera tvorbe. Za superlativ navodi da se tvori stavljanjem prefiksa *naj-* ispred komparativa pridjeva.

U dijelu koji govori o deklinaciji pridjeva, Berbić naglašava da se oni u bosanskom jeziku slažu sa imenicama uz koje stoje u rodu, broju i padežu. Opis deklinacije započinje promjenom pridjeva neodređenog vida te nakon toga daje opis promjene određenog vida. Ovdje Berbić opisuje i pojavu gubljenja samoglasnika *a*.

U dijelu u kojem opisuje tvorbu pridjeva mogu se sresti neki tvorbeni sufixi, kao npr: *-ski*, *-ki*, *-ji*, *-ački* (tvorba prisvojnih pridjeva), *-ašnji*, *-šnji*, *-nji* (nastavci izvedenih pridjeva pripadanja), *-ov*, *-in*, *-inji* (nastavci nekih pridjeva koji nisu osnovni). Uz sve ove tvorbene nastavke Berbić daje i primjere.

Opis pridjeva u turskom jeziku započinje definicijom pridjeva i pod utjecajem osmansko-turske gramatičke tradicije daje i terminološku odrednicu za ono što se opisuje pridjevom. Pridjeve dijeli na dvije vrste: čuvene i pravilne, što je zapravo, sudeći po dopunskom pojašnjenju, podjela na osnovne i izvedene. Autor knjige naglašava "da se Berbić pri klasifikaciji pridjeva u osmanskom turskom jeziku oslanja uglavnom na kriterije tvorbeno-semantičke naravi". Berbić govori o pridjevima koji su nastali dodavanjem određenih sufixa kako bi se dobila riječ koja u turskom jeziku ima pridjevsko značenje. Također za komparaciju pridjeva u turskom jeziku Berbić daje posebne terminološke oznake za pridjeve.

U dijelu koji govori o gramatičkom obilježju pridjeva u turskom jeziku (rod, vid, broj, padež, komparacija) prvo opisuje kategoriju roda, gdje ističe da u turskom jeziku pridjevi nemaju roda. Također ni u opisu osmanskog turskog jezika nema opisa pridjevskog

vida u turskom jeziku. Što se tiče opisa kategorije broja pridjeva u turskom, Berbić kaže da, bez obzira na to šta opisuju, oni stoje u jednini. Navodi drugačiju sintaksičku strukturu upotrebe pridjeva, tj. supstantiviziranje pridjeva. Primjerima koje daje ukazuje na to da pridjevi dodavanjem pl. sufiksa *-ler/-lar* gube pridjevsko svojstvo. Pri opisu komparacije pridjeva, Berbić daje opis modifikacije stepena pridjevskog svojstva u turskom jeziku. U ovom dijelu navodi veliki broj primjera. Za razliku od bosanskog, gdje se prilikom komparacije pridjevski oblici mijenjaju, u turskom jeziku se ne mijenjaju, nego samo dodavanjem određenog priloga prelaze u drugi ili treći stepen. Za komparativ u turskom jeziku koristi termin *obširni pridjevi*, a za suprelativ *suvišni pridjevi*.

Za deklinaciju pridjeva u turskom jeziku Berbić navodi da se dekliniraju isto kao i imenice. Na kraju poglavlja o pridjevima u turskom jeziku daje primjere promjene nekoliko pridjeva u nominativu, akuzativu, dativu i genitivu.

Na kraju opisa deklinacije pridjeva u bosanskom i turskom jeziku, autor knjige ukazuje na koncepcijsku razliku u opisu pridjeva u dvama jezicima, gdje je opis u bosanskom jeziku mnogo opširniji u odnosu na opis deklinacije pridjeva u turskom jeziku.

Kod tvorbe pridjeva u turskom jeziku Berbić navodi da se osnovni, nederivirani pridjevi nazivaju *sema'i*, i kao takvi se trebaju pamtit, dok se druga vrsta pridjeva *kiyasi* dobija logičkim dodavanjem određenih nastavaka. U ovom dijelu autor knjige u fusnoti navodi primjer pridjeva *karaca* (<kara+ca), prevodeći ih na naš jezik odgovarajućom pridjevskom umanjenicom *pocrno* koja se u bosanskom jeziku dobija prefiksalsnom tvorbom, dok se u turskom dobija isključivo sufiksalsnom tvorbom. Navodeći primjere tvorbe pridjeva u turskom jeziku, autor knjige zaključuje da je u ovom poglavlju vidljivo koliko su elementi opisa pridjeva u turskom jeziku daleko izraženiji nego u opisu pridjeva u bosanskom jeziku.

Pored različitosti gramatičkih tradicija i kontrastiranja kod pridjeva u bosanskom i turskom jeziku primjetna je neka vrsta interferencije

gramatičkih sistema dvaju jezika, tj. interferencija gramatičke terminologije i interferencija na nivou gramatičkih opisa. Opći elementi kontrastiranja pridjeva u bosanskom i turskom jeziku sreću se na nivou: definicije, klasifikacije, opisa gramatičkih osobina i opisa tvorbe.

Brojeve u bosanskom jeziku Berbić definira kao “riječi koje ukazuju na broj i količinu, bez obzira da li se radi o osobama ili stvarima”. Dijeli ih na proste i redne. Prosti ukazuju na broj ili količinu nečega, odgovarajući na pitanje *koliko*, dok redni ukazuju na redoslijed stvari koje su međusobno povezane i odgovaraju na pitanja *koji, koja, koje*. Također u svojoj gramatici spominje neodređene i zbirne brojeve. Neodređene definira kao brojeve kojima se jasno ne govori o broju i količini, dok zbirne ne definira posebno, već samo govori da oni mogu u bosanskom jeziku ponekad postati i vlastite imenice koje se koriste da ukažu na broj lica i stvari, starosnu dob ili označavaju toponime. Kod opisa gramatičkih osobina, opisujući brojeve ne daje izdvojen opis kategorije roda. Njihov opis počinje nabrojanjem, prvo jednočlanih, zatim višečlanih, i glavnih i rednih uporedo. Kod ovog opisa pažnju posvećuje opisu promjena brojeva koje on ne imenuje i ne klasificira u određenu vrstu brojeva, ali je na osnovu deklinacijskih promjena vidljiva njihova semantička sličnost sa brojevima (najčešće su to brojni pridjevi i priložni brojevi). Također navodi primjer promjene zbirnih brojeva.

Kod opisa brojeva u turskom jeziku, Berbić ih definira na isti način kao i brojeve u bosanskom jeziku, tj. to su riječi koje pokazuju broj i količinu lica ili stvari. Dijeli ih na četiri vrste: prosti, radni, odjelni i razbijeni, te ih navedenim redom i opisuje. Prilikom opisa promjene brojeva u turskom jeziku Berbić se više koncentriše na njihovo slaganje i redoslijed pri pravljenju višecifrenog broja, a manje na deklinacijske promjene. Takav pristup je razumljiv, naglašava autor knjige, jer se o gramatičkim pokazateljima kategorije roda brojeva u turskom jeziku nema šta posebno reći, o jednini i množini jako malo, a o deklinaciji puno manje u odnosu na deklinaciju brojeva u bosanskom jeziku. Pri opisu brojeva u turskom jeziku Berbić daje mnoštvo primjera.

Prijevodni ekvivalenti turskih brojeva u bosanskom i obrnuto djelimično ukazuju na poteškoće pri kontrastiranju, a one su povezane sa pitanjem relativnosti brojeva kao kategorije vrste riječi u oba jezika.

Autor knjige naglašava da se kod Berbićevog razumijevanja kategorije broja u bosanskom jeziku mogu zapaziti dvije zanimljive pojave: cjelovitiji opis brojeva daje pri opisu promjene brojeva nego pri njihovoj klasifikaciji, brojevi se na osnovu deklinacijskih nastavaka porede s drugim vrstama riječi u bosanskom jeziku, te analizira odnose brojeva: odnos brojevi – pridjevi, brojevi – imenice, brojevi – prilozi.

Opći elementi kontrastiranja sreću se na nivou: definicije, klasifikacije brojeva, opisa tvorbe, opisa gramatičkih osobina brojeva.

Dio Berbićeve gramatike koji tretira zamjenice u bosanskom jeziku započinje njihovom definicijom pa za njih kaže da su “riječi koje stoje umjesto imenica” te daje primjere. Pri klasifikaciji zamjenica navodi dvije vrste: osnovne i spojene. U nastavku daje opis vrsta zamjenica i navodi: lične (opće i povratne), pitajuće, priložne, ukazne i odnosne, a uz sve daje i odgovarajuće primjere. Pri definiciji zamjenica uvodi i kategoriju lica u svakom govoru i daje nazive za sva tri lica: 1. l. – lice govornika, 2. l. – lice sugovornika i 3. l. – lice odsutnoga. O broju zamjenica ne govori odvojeno, nego se samo terminološki osvrće na tu gramatičku kategoriju. Što se tiče roda, zamjenice u bosanskom jeziku imaju sva tri roda, gdje ističe da lične zamjenice za prvo i drugo lice imaju po jedan oblik za sva tri roda, dok lična zamjenica za treće lice ima posebne oblike za oba broja i sva tri roda. Naravno, sve je potkrijepljeno primjerima. Za povratnu zamjenicu *sebe/se* kaže da je ista za sva tri roda i oba broja. Prisvojne zamjenice imaju različite oblike za rodove. Opis deklinacije zamjenica započinje deklinacijom ličnih zamjenica, a opis deklinacije je jako iscrpan i detaljan, osim deklinacije odnosnih zamjenica *koji, koja, koje*, koji je dat neselektivno i bez primjera.

Autor knjige zaključuje da su gramatičke osobine zamjenica u bosanskom jeziku opisane u skladu sa južnoslavenskom gramatičkom tradicijom, iako se u nekim primjerima zapaža utjecaj osmansko-turske gramatike.

Dio u kojem se govori o zamjenicama u turskom jeziku također započinje definicijom zamjenica. Berbić zamjenice u turskom jeziku dijeli na pet vrsta: lične, priložne, prisvojne, glagolske i prilučne, te daje njihov detaljniji opis. Osim njih dodatno nabraja i opisuje neodređene, ukazne, družne, upitne i neoznačene zamjenice. Kod opisa kategorije lica zamjenica u turskom jeziku koristi i bosanske i turske termine. Opis kategorije broja ne daje odvojeno, dok je opis deklinacije zamjenica jako opširan. Glagolske zamjenice u turskom jeziku ukazuju na vršioca radnje i imaju promjenu po licima, ali ne i po padežima.

Na kraju dijela o zamjenicama autor knjige zaključuje da se po Berbićevoj klasifikaciji zamjenica u bosanskom i turskom jeziku potvrđuje da se: klasifikacija riječi na vrste u oba jezika vrši na osnovu više kriterija (funkcija, distribucija, oblik, značenje i sl.) te dalja podjela na određene vrste zavisi od gramatičkih tradicija dvaju različitih jezika; relativnost klasifikacije određenih vrsta riječi utječe na relativnost njihova kontrastiranja u gramatičkom sistemu jednog ili drugog jezika, te da pri upoređivanju riječi koje imaju slabije razvijenu fleksiju u oba jezika sve više dolazi do izražaja usporedba tih vrsta riječi po "funkcionalnom" kriteriju.

Opći elementi kontrastiranja su na nivou: definicije, klasifikacije, opisa gramatičkih osobina, utjecaja jedne gramatičke tradicije na drugu i paradigmatske i sintagmatske usporedbe dvaju jezika.

U dijelu gramatike koji govori o glagolima, Berbić daje definiciju u kojoj navodi da su glagoli u bosanskom jeziku riječi koje objašnjavaju radnju ili stanje imenica. Glagole na osnovu značenja dijeli na svršene, nesvršene, prelazne, neprelazne, povratne, bezlične, lične i pomoćne te navodi primjere. Ovakva klasifikacija, navodi autor, temelji se na osnovnim gramatičkim osobinama glagola u bosanskom jeziku. U nastavku Berbić opisuje gramatičke osobine glagola. Glagolski vid dat je indirektno kroz podjelu glagola. Kod tranzitivnosti glagola u bosanskom jeziku Berbić daje sličan opis kao i kod glagolskog vida. Opis prelaznih i neprelaznih glagola je iscrpniji, za razliku od opisa povratnih glagola koje definira samo kao glagole koji

se izgovaraju sa neodređeno-povratnom zamjenicom *se*. Glagolsko stanje ne definira posebno, i prvo govori o tvorbi pasiva od prelaznih glagola na način da se prelaznom glagolu doda povratno *se* (*pravi se kuća*). Gramatičko lice kao i gramatički broj i rod se spominju pri opisu promjene kroz lica i vremena. Kategoriji vremena u opisu glagola Berbić daje dosta prostora u svojoj gramatici i uglavnom se promatra kroz posebne glagolske oblike koji su nosioci vremenskog značenja. Berbić navodi da “u glagolima u jeziku Bošnjaka ima šest vremena”. Opis načina kao posebne glagolske kategorije možemo vidjeti pri opisu promjene glagola. Berbić navodi da su tri osnovna načina za iskazivanje radnje u bosanskom jeziku: neodređeni (infinitiv u savremenom bos. jeziku), određeni (indikativ) i zapovidni. Osim navedenih mogu se, kod opisa gramatike bosanskog jezika, primijetiti još uslovni i željeni način.

Kod opisa glagola u turskom jeziku Berbić daje definiciju koja je u skladu s osmansko-turskom gramatičkom tradicijom. Opis započinje opisom “nalikovaca glagolja”, a ovaj terminološki oblik ukazuje na to da se radi o oblicima koji imaju neke osobine glagola i neke osobine imenskih riječi, sa više naglašenim glagolskim svojstvima. Berbić glagole u turskom jeziku dijeli na: korjenite, deblovite i stupovite glagole. U nalikovce glagola ubraja neodređenike i određene, većinu stupovitih glagola, te oblike nastale od glagola, a mogu imati svojstvo imenskih riječi u širem smislu. Na osnovu gramatičkih osobina u Berbićevom opisu se sreću i nazivi za sljedeće vrste glagola: svršeni, trajni, prelazni, neprelazni, povratni, osobni, obšti/pomoćni, srčani, poznati, trpni, neodređeni, moćni, ječni i niječni. Osim njih susrećemo i podvrste koje su posljedica detaljnijeg opisa njihove morfološke strukture. Također Berbić navodi podjelu glagola po značenju, i to na osobne i obšte.

U dijelu gdje opisuje gramatičke osobine glagola Berbić kategoriju vida ne opisuje izravno kroz klasifikaciju glagola. Međutim, u Berbićevoj gramatici se može primijetiti jedna primjedba koju ne nalazimo u brojnim osmanskim gramatika u 19. stoljeću, a koja se odnosi na to da trajanje radnje može biti ograničeno i neograničeno.

Prema tome, po Berbiću u turskom postoje svršeni i trajni glagoli, a obje se vrste izražavaju istim oblikom. Dalje opisuje tranzitivnost glagola u turskom jeziku te navodi primjere prelaznih i neprelaznih glagola koje dijeli na osnovne i proširene. Također, navodi i tri načina da se od neprelaznih naprave prelazni glagoli. Glagolsko stanje Berbić opisuje u sklopu opisa drugih gramatičkih kategorija. Po njemu pravi pasiv nastaje od prelaznih glagola. Daje mnoštvo primjera za aktiv, pasiv i refleksiv turskih glagola, sa prijevodnim ekvivalentima. Opis glagolskih vremena u turskom se razlikuje od opisa vremena u bosanskom. Berbić ističe da u turskom postoje tri vremena (prošlo, sadašnje i buduće), glagolski oblici za način (imperativ, optativ i necesitativ) se vezuju za budućnost. Prošlo vrijeme se dijeli na dvije vrste: skoro prošlo i prošlo vrijeme. Berbić glagolska vremena klasificira u tri grupe: jednostavna, pripovijedna i pričana. Opis načina dat je kroz opis glagolskih oblika za način (imperativa, optativa, kondicionala itd.).

U sljedećem dijelu gramatike Berbić uporedo opisuje morfološku strukturu promjena glagola u dvama jezicima.

U bosanskom jeziku glagoli se, po morfološkoj strukturi, klasificiraju: po završetku infinitivne osnove, prezentske ili dovodeći u suodnos završetak infinitivne i prezentske osnove. Dalje navodi način promjene glagola, gdje ističe da je najbitnije šta je osnova, a šta nastavak, navodeći i primjere. Berbić ističe da je potrebno prvo ovladati promjenom pomoćnih glagola u bosanskom jeziku kako bi se lakše mogli savladati složeni glagolski oblici.

U turskom jeziku glagoli se, po morfološkoj strukturi, mogu klasificirati na: korjenite, deblovite i stupovite glagole, koji se dalje dijele na podvrste. Kod promjene glagola u turskom jeziku Berbić ne navodi mnoštvo primjera kao što je to uradio za promjenu glagola u bosanskom jeziku. Naime, u turskom jeziku nema toliko nepravilnosti promjena kao kod glagola u bosanskom jeziku.

Također, Berbić u svojoj gramatici opisuje sistem infinitivnih oblika u dvama jezicima. Berbić infinitiv u bosanskom jeziku terminološki

određuje kao neodređeni način, ali i napominje da se i kod infinitiva može uočiti koji je svršeni, a koji nesvršeni. Što se tiče opisa u turskom jeziku Berbić daje opširan opis infinitivnih glagolskih oblika. Za termin infinitiv Berbić koristi termin neodređenik, a u opisu turskog jezika ima ih više vrsta: potvrđeni, skraćeni ili lahki, trpni, obrtni, imenice neodređenika, usklični, složeni, pohitni, subližni, trajni, prosti, vremeniti itd.

Autor knjige naglašava da Berbićev opis infinitivnih glagolskih oblika u bosanskom i njihove promjene zauzimaju daleko više prostora nego opis promjene turskih glagola. Opis infinitivnih glagolskih formi ukazuje na daleko veći broj takvih formi u turskom jeziku, a nesklad u broju i gramatičkoj naravi infinitivnih gl. oblika u bosanskom i turskom jeziku predstavlja poteškoću i u njihovom uporednom opisu. Opći elementi kontrastiranja glagola su: definicije, klasifikacije, opis gramatičkih osobina, opis glagolskih oblika, opis morfološke strukture glagola i paradigamske sa elementima sintagmatske usporedbe dva jezika.

Dio gramatike u kojem se opisuju prilozi započinje definicijom priloga u bosanskom jeziku, gdje ih Berbić definira kao riječi koje dodatno izriču obavijesti o radnji ili stanju subjekta, te objašnjava njihovu najčešću funkciju, pritom dajući primjere. Berbić priloge u bosanskom jeziku klasificira na: mjesne, vremenske, načinske, priloge prihvatanja / potvrđivanja / odbijanja / negiranja, priloge za iskazivanje sumnje i zapitanosti te priloge za količinu, težinu, mjeru. Navodeći sve ove vrste priloga daje i primjere. Osim navedenih vrsta, Berbić priloge dijeli, s obzirom na morfološku strukturu, tvorbu i porijeklo, i na: proste, složene, priloge izvedene od imenica, priloge izvedene od glagola, priloge izvedene od zamjenica, priloge izvedene od brojeva, priloge izvedene od srednjeg roda običnih pridjeva te priloge nastale od srednjeg roda trpnog glagolskog pridjeva.

Naporedo, kako je to kroz čitavu gramatiku, Berbić daje i opis priloga u turskom jeziku. Definicija priloga u turskom skoro je identična definiciji priloga u bosanskom jeziku, s tim da priloge imenuje kao narečice. Što se tiče klasifikacije priloga u turskom jeziku, oni su

navedeni bez detaljnijeg opisa. Usporedba priloga u dvama jezicima nije data na nivou klasifikacije. Opći elementi kontrastiranja priloga su: definicije, opis gramatičkih osobina i prijevodnih ekvivalenata.

Također, kod opisa prijedloga u bosanskom i turskom jeziku, Berbić prvo daje definicije. Za prijedloge u bosanskom jeziku kaže da su male riječi koje radnju subjekta prenose na drugu imenicu te da nisu promjenjivi. Definiciju prijedloga za turski jezik Berbić preuzima iz bosanskog. Razlog tome je što prijedlozi u turskom jeziku ne postoje, a odnose među stvarima turski jezik izražava različitim morfosintaktičnim sredstvima i vrstama riječi kao što su padežni nastavci. Prilikom nabiranja prijedloga u turskom jeziku uočavaju se ta sredstva za iskazivanje prijedložnih značenja u bosanskom jeziku. Kod klasifikacije prijedloga u bosanskom jeziku Berbić koristi poznate kriterije koji su u skladu sa južnoslavenskom gramatičkom tradicijom. Berbić daje dvije podjele prijedloga, prvu na proste i složene te drugu na prave i neprave. Također, prijedloge u bosanskom jeziku dijeli na osnovu broja padeža koje oni zahtijevaju. Kod opisa prijedloga u turskom jeziku jedini kriterij je semantička veza te "novoformirane" skupine riječi sa značenjem bosanskih prijedloga. Opći elementi kontrastiranja prijedloga u dvama jezicima su: definicije, opis gramatičkih osobina i prijevodnih ekvivalenata.

Opis veznika u oba jezika započinje definicijama. Veznike u bosanskom jeziku definira kao male riječi koje povezuju misli, pojedinačne izraze, rečenice, govorne stavove, te ih ubraja u nepromjenjive vrste riječi. Slična definicija veznika je i za veznike u turskom jeziku i također se ne mijenjaju. Veznike u bosanskom jeziku Berbić dijeli na: sveze pridruživanja, uzročne, namjerne / pogodbene / uslovne, dopusne, suprotne, rastavne i sveze za potvrđivanje. Kod klasifikacije veznika u turskom jeziku Berbić uglavnom daje njihov popis. Opći elementi kontrastiranja veznika u bosanskom i turskom su: definicije, opis gramatičkih osobina i prijevodnih ekvivalenata.

Kod opisa usklika također Berbić donosi definicije i njihovu klasifikaciju. Za uslike u bosanskom jeziku kaže da su riječi i glasovi koji se odnose na dozivanje, pozivanje, krikove, proklinjanja i preklinjanja,

dok za usklike u turskom jeziku ne daje definiciju i samo se bavi onim usklikima kojima se obilježavaju emocionalna stanja govornika. Usklike u bosanskom jeziku dijeli na usklike za: bol i bolest, strah i drhtanje, užasnutost i zaprepaštenje, skretanje pažnje i upozorenje, dozivanje i vrištanje, predlaganje i ukazivanje, a uz podjelu daje i primjere. Usklike u turskom jeziku dijeli na usklike za: dozivanje, žalost, čudo, nevolju, bol i žest te radost i sladošć. Opći elementi kontrastiranja usklika u bosanskom i turskom su: definicije, klasifikacije i prijevodni ekvivalenti.

U poglavlju *Berbićev opis jezika na granici kontrastiranja* autor knjige se osvrće na neke dijelove gramatike *Bosanski turski učitelj*, odnosno na problem opisa čestica u bosanskom i turskom jeziku, opis tvorbe, nagovještaje kontrastiranja na sintaktičkom nivou, dvojezično date vježbe u gramatici, kraće bosansko-turske i tursko-bosanske leksikografske priloge, fenomen kontrastiranja terminologije u opisu dvaju jezika.

Problem opisa čestica u dvama jezicima, kako kaže autor knjige, prije svega je posljedica različitosti gramatičkih tradicija. Kod opisa tvorbe u bosanskom i turskom jeziku opći elementi kontrastiranja susreću se unutar opisa pojedinačnih gramatičkih jedinica i unutar odvojenog opisa tvorbe u jednom jeziku tamo gdje se pravi usporedba iste pojave u drugom jeziku. S obzirom na to da nema posebne tematske cjeline o opisu tvorbe u turskom jeziku, navodi autor, Berbićevo kontrastiranje se svodi na usporedbu na nivou prijevodne ekvivalencije. Najava sintaktičkog opisa u Berbićevom opisu bosanskog jezika sreće se na prvoj strani gramatičkog opisa. Elementi sintaktičkog opisa sreću se u dijelovima gramatike u kojima je dat opis priloga, prijedloga i veznika u bosanskom jeziku, ali naznake sintaktičkog opisa mogu se sresti i kod opisa zamjenica ili glagola, međutim u daleko manjoj mjeri. Također, naznake sintaktičkog opisa mogu se sresti u dijelu gramatike koji opisuje turski jezik, naročito u opisu veznika. Dvojezično date vježbe u Berbićevoj gramatici, zaključuje autor, govore o njenoj pedagoškoj orijentaciji. Međutim, autor naglašava da, ukoliko se pažnja usmjeri na način prezentacije

vježbi na bosanskom i turskom, može se uočiti da je gramatika više usmjerena na pravilno učenje turskog jezika. Tekstovi vježbi imaju neke opće osobitosti kao što su: dvojezičnost, mnoštvo dijaloga u tekstu, sadržaj vježbi je u povezanosti sa gramatičkim poglavljima, frazeološki izrazi se prevode odgovarajućim izrazima u našem jeziku itd. Berbić svoju gramatiku obogaćuje bosansko-turskim i tursko-bosanskim leksikografskim priložima. U prvom leksikografskom prilogu nemoguće je odrediti kriterij redanja leksema, riječi su uzete iz svakodnevnog života, uglavnom iz razgovornog stila. Tematsko-konceptualni tursko-bosanski leksikografski prilozi su dosta sređeni.

U poglavlju *Opće osobitosti i neke teorijsko-metodološke implikacije Berbićeve kontrastivne metode* autor knjige daje zaključke koji se tiču odabira načina usporedbe dvaju jezika, tehnike uporednog opisa maternjeg i stranog jezika, širine opisa i dubine uspoređivanja jezičkih elemenata u dvama jezicima. Između ostalog, autor zaključuje da se Berbićeva metoda kontrastiranja može okarakterizirati kao pretklasična, a po nekim elementima i klasična metoda usporedbe jezika. To znači, navodi autor, da je kontrastivna metoda u lingvistici bila prisutna i prije njenog terminološkog utemeljenja, ali naravno s različitim stepenom razvijenosti. Također, Berbićevo dvojezično djelo može se promatrati na fonetsko-fonološkom, ortografskom, morfološkom, morfonološkom, morfosintaktičnom, općesemantičkom i sintaktičnom nivou, te na nivou opisa tvorbe, leksike u oba jezika i gramatičke terminologije. Autor navodi da, osim što je zanimljiva koncepcija pisanja gramatike, jednako je zanimljiva i Berbićeva “gotovo sugestivna sposobnost” da podstiče najbitnija pitanja kontrastivne lingvistike važna za pisanje kontrastivnih gramatika, pitanja koja su aktuelna i danas: kontrastiranje, grafijska relativnost grafijskih sistema jezika koji se uspoređuju, asimetričnost opisa gramatičkih sistema ili gramatičkih tradicija, intuitivna klasifikacija i kontrastiranje, prevodna ekvivalencija pri usporedbi jezika itd.

U poglavlju *Zaključna riječ o načinu Berbićeve usporedbe jezika sa metodološkog aspekta* autor naglašava da se, nakon detaljne analize Berbićevog načina jezičkog opisa, može reći da je Berbić dao jasnu

shemu za usporedbu gramatičkog sistema bosanskog i turskog jezika, te se uočavaju analitička, sintetička, induktivna, deduktivna, komparativna i deskriptivna metoda.

U posljednjem poglavlju pod nazivom *Nagovještaji znanstvene kontrastivne metode* autor izdvaja sljedeće osobitosti gramatičkog opisa: zadovoljavajući stepen objektivnosti, pouzdanost u velikom dijelu gramatičkog opisa, dok je manja pouzdanost na nivou prevodne ekvivalencije, preciznost u dijelovima opisa koje preuzima iz postojećih gramatika, sistematičnost pri klasifikaciji i navođenju primjera, nedostatak apstrakcije, odnosno vlastitih zaključaka, razvijen postupak klasifikacije, prisustvo tabela i napomena.

Autor navodi da su taksonomija i klasifikacija opće osobitosti Berbićeva kontrastiranja gramatičkog sistema bosanskog i turskog jezika. Također navodi da je u Berbićevim leksikografskim priložima zastupljena metoda “mozaika”. Najslabiji dio djela Bosanski turski učitelj je, kako autor navodi, dio gdje se dvojezično daje tekst (vježbe) na bosanskom i turskom jeziku zbog nastojanja da se sintaksa bosanskog jezika podredi strukturi turske rečenice.

Na kraju knjige dat je i sažetak na bosanskom i engleskom jeziku, kao i izvori i literatura koji broje 89 bibliografskih jedinica. Također, autor donosi Indeks važnijih Berbićevih termina korištenih u radu.